NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

OVER TWEE MESSIAANSCHE PROFETIEËN.

(CHRISTUS ALS VREDESTICHTER EN OORLOGSHELD.)

Heil den Leeuw uit Jesſes ſtam,
Die den heilſtrijd heeft begonnen!
Lof aan 't uitverkoren Lam,
Dat door lijden heeft verwonnen!
Krijg, tot dat van Satans rot
De allerlaatſte zij vertreden!
Vrede tot in eeuwigheden!
En in beiden — eer aan God!
DA COSTA.

De twee Godſpraken van het O. V. met welke wij ons eenige oogenblikken wenſchen bezig te houden, zijn afkomstig van zeer verſchillende mannen: den ſtervenden Aartsvader Jakob, en den ontrouwen afvalligen Godsprofeet Bileam.

De eerſte is de overbekende profetie van den SILO (Gen. XLIX. v. 10). Veel, oneindig veel is over deze woorden geſchreven en getwist, vooral tegen de Joden. Ons hedendaagſche ſtandpunt voert ons eerder ten ſtrijd aan, tegen die zich noemende Christenen, welke den CHRISTUS zoo ongaarne in Mozes en de Profeten lezen; ofſchoon toch Hij, wien zij geſtadig *den Stichter hunner godsdienst* noemen, zich op derzelver getuigenis telken male beroept, en uitdrukkelijk verklaart: *zij hebben van* MIJ *geſchreven.* Wij willen ons hier dan enkel bepalen tot eene bevestiging uit plaatſen en uit vergelijking van Gods woord zelf genomen; eerst ter vastſtelling der Mesſiaanſche verklaring; dan tot omverrewerping der daaraan tegengeſtelde toepasſingen.

De meest aannemelijke en bevredigende woordverklaring is die van *Rustaanbrenger*, *Heil- of Vredeſtichter*, d. i. *Zaligmaker*, *Heiland.* Zoo wordt de Koning Israëls aan alle plaatſen ſchier, bij Mozes en de Profeten voorgedragen. Op zijne *zaligheid* wachtte de ſtervende Aartsvader (Gen. XLIX. v. 18, verg. met Luc. II. v. 30 en 1 Pet. I. v. 10, 11), op Zijnen *vrede* de profeterende koning (Pſ. LXXII. v. 3, verg. met Pſ. LXXXIX. v. 23), en op Zijne *ruste* de koninklijke Profeet (Jez. XI. v. 10); en Micha zegt van Hem: *deze zal* VREDE *zijn* (Cap. V. v. 4) (*).

Kennelijk is de terugſlag op deze heerlijke godſpraken wanneer de Heer zelf tot al het volk riep: »Komt herwaarts tot mij, alle die vermoeid en belast zijt, en ik zal u *ruste* geven (†). Neemt mijn juk op u en leert van mij; want ik ben zachtmoedig en nederig van harte: en gij zult *ruste* vinden voor uwe zielen!" Kennelijk werd de profetie vervuld toen Hij, wien de Engelen in Bethlehems velden hadden aangekondigd, als dengene, door wien *vrede* op aarde zijn zoude, zachtmoedig en *vreedzaam* zijne intocht deed in Jeruzalem. Kennelijk zal nog eenmaal die profetie worden vervuld, wanneer Hij, »die de vijandſchap in zijn vleesch heeft te niete gemaakt, namelijk de wet der geboden in inzettingen beſtaande, opdat hij die twee (Joden en Heidenen) zoude in Hem zelven tot éénen nieuwen menſche ſcheppen, *vrede makende* (§)," bij het ſtichten van zijn vrederijk op de geheele aarde, het woord vervullen zal: *Men zal nergens leed doen noch verderven op mijnen ganſchen heiligen berg* (**)!

Maar naast deze christelijke uitlegging, tot welke zich toch ieder, die het O. T. niet met een onevangelisch verſtand onderzoekt, ten minſte onder Christenen, door de vervulling derzelve moest zien geleiden, grepen er twee andere ſtand, welke de voorzegging vervuld vonden, deze in de vestiging der Verbondsark te Silo

(*) Verg. Micha IV. v. 3, 4.
(†) Matth. XI. v. 28, 29.
(§) Eph. II. v. 15.
(**) Jez. XI. v. 9.

(Joz. XVIII. v. 1) (*), en gene in de ſcheuring der rijken van Israël en Juda van één, ten gevolge der volksverzameling te Sichem (1 Kon. XII. v. 1) (†), beide vertalende: *tot dat men te Silo komt.*

Wat aangaat de eerſte uitlegging, deze blijkt ten duidelijkſte niet houdbaar te zijn, wanneer men bedenkt, dat aan den ſtam van Juda in de woestenij noch *ſcepter* noch *heerſchappij* is ten deele gevallen.

Mozes, wien de bevelſtaf van God zelf was in handen geſteld, en Aaron zijn broeder, waren beide uit den ſtam van Levi. Jozua was, even min als zij, uit Juda afkomſtig. Zoo deze verklaring dus op eenigen prijs kon worden geſteld, moest dit 10^{e} vers onder de profetie aangaande Levi en Simeon voorkomen; of de ſtervende Godsman zou zich, ſchoon door den Geest des Heeren geleid, bedrogen hebben; dat verre zij! Ook ſtaat er duidelijk in den tekst: *Hem* zullen de volken gehoorzamen, of wil men: *tot Hem* zullen de volken toevloeien; niet: *aldaar* zullen zich de volken vergaderen.

Nog minder aanmerking verdient de tweede verklaring, welke beweert, dat *Silo* hier voor *Sichem*, als in deszelfs nabijheid gelegen, zoude voorkomen. Want vooreerst, is het ongerijmd eene zoo gewichtige verzameling des volks te vermelden, niet naar de plaats waar zij moest voorvallen, maar naar eene andere, offchoon dan ook al niet verafgelegene plaats. Wien zou het immer in het hoofd komen het beroemde Verbond van Utrecht de Unie van Amersfoort te noemen? Maar ten tweede wordt deze ongerijmdheid nog grooter, wanneer men bedenkt, dat Sichem eene overoude, reeds ten tijde van Jakob zeer bekende, ja den Aartsvader zelven door langdurig verkeer zoo gewone plaats was geworden als naauwelijks eenige andere (§); terwijl daarentegen de ſtad Silo, nergens in den geheelen Pentateuchus voorkomende, waarſchijnlijk ten tijde des Aartsvaders nog volſtrekt niet in wezen was. Deze onderſtelling wordt des te waarſchijnlijker, wanneer men bedenkt, dat de naam dezer plaats zal ontleend zijn van het rusten des Tabernakels aldaar, na den tocht door de woestijn; weshalve de oorſprong der ſtad wel niet hooger dan tot den tijd van Jozua kan opgevoerd worden.

Andere nog minder gegronde verklaringen gaan wij met ſtilzwijgen voorbij. — Mogelijk hebben de gemaakte opmerkingen iets kunnen bijdragen om de oude Mesſiaanſche verklaring bij den een of ander tegen hedendaagſche twijfeling of beſtrijding meerder vastheid te geven.

De tweede Voorzegging die wij als Mesſiaansch wenschten te beſchouwen, is die van den *ſcepter uit Israël*, ſtraks daarna een *Heerſcher uit Jakob* genoemd, door Bileam, den Profeet der Moabiten (Num. XXIV. v. 17—19).

Voor den Mesſiaanſchen zin dezer profetie pleit *vooreerst*, ten ſterkſte, de overeenkomst met de zoo even door ons voorgedragene. Het koningſchap van Israël wordt in beide onder dezelfde kenteekenen verkondigd, en de Heerſcher bij uitnemendheid, die in het vorige als de voleindiging van hetzelve voorkomt, is hier, zoowel als in 2 Sam. XXIII, als daarmede bij uitſtek bekleed voorgeſteld. Mozes vermeldt beide in dezelfde hooge en goddelijke uitdrukkingen. Men mag verwachten, dat al had ook Bileam in zijn bezielde taal aldus geſproken, de H. Geest zijne woorden niet evenzoo zou hebben doen te boek ſtellen als die van den Mesſias-verkondenden Aartsvader, zoo men hier aan een bloot aardsch rijk en niet veelmeer aan het Hoofd der eeuwige heerſchappij moest denken (*).

Ten tweede, moet nogtans erkend worden, dat de Heilvorst, in een ander opzicht, hier zeer verſchillend van de voorſtelling bij vader Jakob voorkomt. Maar deze zelfde verſcheidenheid vindt men ook in de Pſalmen die op onzen grooten Koning zien. Dezelfde Christus toch, die in den LXXII^{en} Pſalm als een SILO, een *Vredevorst* wordt verkondigd, komt in den CX^{en} voor als een krijgvoerend held; en deze is toch zonder eenigen twijfel, naar het getuigenis van den gezegenden Heiland zelven (Matth. XXII. v. 44), Davids HEER zoowel als Davids Zoon, de Jehova des Nieuwen Verbonds.

Ten derde, wanneer men deze woorden: *de kinderen Seths* (†), vertaalt gelijk zij moeten vertaald worden: *kinderen des Oproers*, dan hebben wij hier dezelfde voorſpelling als in den II^{en} Pſalm. De *kinderen des Oproers* in Bileams profetie zijn de *woedende en woelende volken* in dat lied: zij, wier taal het is van den HEERE en zijnen Gezalfden: »laat ons hunne banden verſcheuren en hunne touwen van ons werpen (§)!"

Ten vierde komt deze profetie allezins overeen met die, welke de Apostel op Patmos geeft van de ontzachelijke, maar verſchrikkelijke wijze, waarop Hij, *uit wiens mond een tweeſnijdend ſcherp zwaard gaat*, en die *den Ongerechtige verdoen zal door den Geest zijns monds* (**), waarop die ontzachelijke Held *deze kinderen des Oproers* zal *ſlaan met de roede zijnes monds*, naar het majestueuze XIXe Hoofdſtuk zijner Openbaring.

Ten vijfde, ontkennen wij echter geenszins, dat deze profetie ook in David, als een Voorvader en voorbeeld zijns grooten Zoons, is vervuld geworden (verg. 2 Sam.

(*) Van dit gevoelen ſchijnt Prof. VAN DER PALM gansch niet afkeerig te zijn. Zie zijne Aant. t. d. pl.

(†) Deze verklaring is o. a. die van den neologiſchen Rabbijn Cahen te Parijs; uitvoerig, ook nog op andere gronden dan de onze, wederlegd in de *Archives du Christianisme au* XIXme *Siècle*, XIVme Année. p. 408—411.

(§) Zie Gen. XXXIII. v. 18. C. XXXV. v. 4. C. XXXVII. v. 13.

(*) Dit volgt met betrekking tot deze plaats ook daaruit, dat de Arameïſche profeet van den *Koning Israëls* gewag makende, Jehova zelven bedoelt. Num. XXIII. v. 21.

(†) שֵׁת voor שְׁאֵת van שָׁאָה VERSCHUIR in *Opusculis theol.* aangehaald door HENGSTENBERG, *Christologie des A. T.* Th. I. S. 79. VAN DER PALM vertaalt: *de oorlogszuchtigen.*

(§) Vg. Hand. IV. v. 25, 26. Gelijk dan hier *Israël* het Volk Gods, zoo vertegenwoordigt *Moab* de vijanden van Gods volk; blijkens het parallelisme met de *kinderen des oproers* of het oproerig geſlacht.

(**) 2 Theſſ. II. v. 8.

VIII. v. 11—14); maar David moet hier befchouwd worden in Hem, die *de wortel en het geflachte Davids* is (*); zijn Zoon en tevens zijn HEER; van wien dan ook de Apostel, wiens godsfpraak wij zoo even aangetogen, met diezelfde woorden de uitdrukking van *de blinkende morgenfterre* voegt, daarmede kennelijk doelende (naar ons inzien) op deze zelfde voorverkondiging van *de Ster die verrijzen zou uit Jakob*, *als een Heerfcher over Israël;* eene profetie, niet minder merkwaardig in den mond van dien afvalligen Arameïfchen Godstolk, als later die van den tegen Christus en zijn volk even vijandigen Joodfchen Hoogepriester, *dat Jefus fterven zoude voor het volk*, *en niet alleen voor dat volk*, *maar opdat hij ook de kinderen Gods die verftrooid waren*, *tot een zoude vergaderen* (†).

OVER DE ORAKELS DER HEIDENEN.

Ik ben de Heere, die gerechtigheid fpreekt, die rechtmatige dingen verkondigt! —— Ik hebbe niet in 't verborgen gefproken, in eene donkere plaatfe der aarde.
Jez. XLV. v. 18.

»Onder u zal niet gevonden worden die zijnen zoon of zijne dochter door het vuur doet doorgaan, die met waarzeggerijen omgaat, een guichelaar of die op vogelgefchrei acht geeft, of toovenaar, ofte een bezweerder die met bezweringe omgaat, of *die eenen waarzeggenden geest vraagt*, oft' een duivels konstenaar, of die de dooden vraagt; want al wie zulks doet is den Heere een grouwel, en om dezer grouwelen wille verdrijft de Heere uwe God deze volken die gij zult erven uit de bezitting."

»Eenen Profeet uit het midden van u, uit uwe broederen als mij, zal u de Heere uw God verwekken; naar Hem zult gij hooren (§)!"

Het is hoogstopmerkelijk dat deze Profetie, die ons de Geest van God door den mond van den Apostel leert vervuld te zijn geworden in den Beloofden aan de Vaderen, Jezus Christus (**), die gekomen is *opdat Hij de werken des duivels verbreken zoude* (††), als tegengefteld wordt aan de verfoeielijke duivelskonftenarijen der Kananieten, ten tijde van den intocht van Israël in hun land. Want deze duivelendienst, die zich uit Kanaän en Fenicie over geheel Griekenland en alle verder gewesten die de heidenfche befchaving en verlichting langs dien weg zijn deelachtig geworden, uitbreidde (§§), is inderdaad overal, vooral ook in Griekenland, door de verkondiging van dien laatften en grootften der Profeten uit Israël, te fchande gemaakt en ten val gebracht geworden (*). Van daar dat de algemeene ftem van de eerfte Eeuwen des Christendoms eenparig erkende, dat het inderdaad die booze geesten waren, welker rijk door den gezegenden Heiland overwonnen is, die, door de heidenen aangebeden en met offers geëerd, hen door orakelfpraak en afgodspriesters verleidden, en van den dienst des eenigen waren Gods, die hemel en aarde gemaakt heeft, aftrokken. Men vindt dit onder anderen bij Tertullianus en Lactantius op de ftelligfte wijze geleerd; en uit die plaatfen hunner gefchriften, welke hierop betrekking hebben, blijkt duidelijk, dat het geen van hen zelven opgevat vooroordeel, maar het vaste geloof der Christenen, van de prediking der heilleer af, geweest is. Het is niet genoeg dit voor een toevallig bijgeloof te verklaren. De eeuw der Franfche Sofisten was met zulk eene bloote wegwerping van een historisch feit te vreden; maar de onze eischt, en met recht, eene verklaring, hoe en van waar zulke feiten ontftaan zijn. En dan, zeker, kan men voor deze algemeene overtuiging der eerfte Christenen niet licht een anderen grond vinden, dan de leer en prediking der Apostelen zelve, door de Christenen zonder twijfel of aarzeling aangenomen. Te vergeefs zou men voorwenden dat de Apostelen willens en wetens een beftaand Joodsch vooroordeel onaangeroerd lieten; want de moedige ftrijd die b. v. Apostel Paulus tegen het bijbehouden der Joodfche Ceremonie-wet geftreden heeft, toont ten duidelijkfte, dat geene vreeze of infchikkelijkheid voor eenig bij- of wangeloof den van God-zelven geleerden Apostel bezielde.

Het is zoo, de eeuwen des bijgeloofs hebben deze gevoelens door vele bijvoegfelen van bedrog en menfchelijke vonden opgefierd, vermeerderd en verbasterd; maar de Hervorming, getrouw aan haar beginfel om alleen tegen menfchelijk gezag en menfchelijke bijvoegfelen te protesteren, heeft wel het bijgeloof dat zich met deze leer gemengd had, maar geenszins de waarheid zelve, zoo als de Bijbel haar te verftaan geeft, noch het getuigenis der eerfte Christenen, beftreden; en het was bewaard voor eene eeuw, die het beftaan des duivels en zijnes rijks geheel en al, of in twijfel trekt, of verwerpt, om ook den invloed van booze geesten op de Orakels der heidenen naar den achtergrond te fchuiven of te ontkennen.

Want waarlijk, wanneer men de macht en den invloed van den *Overfte dezer wereld* uit de heidenfche

(*) Openb. XXII. v. 16.
(†) Joann. XI. v. 49—52.
(§) Deut. XVIII. v. 10—15.
(**) Hand. III. v. 18, 22.
(††) 1 Joann. III. v. 8.
(§§) De vader der Gefchiedenis, HERODOTUS, wiens vaak miskend gezag door de vorderingen der oudheid-kennis reeds zoo dikwijls is bevestigd geworden, geeft ons daaromtrent een belangrijken wenk, als hij (Hist. Lib. II. c. 52—54) verhaalt, van de Egyptifche Priesteren te Thebe vernomen te hebben, dat de twee oudfte orakelen, dat van Jupiter Ammon in Africa en het Dodoneïfche in Epirus, gefticht waren door twee vrouwen, aldaar van de Feniciërs uit Egypte gebracht.

(*) De verftomming der Orakelen, aangevangen bij de verschijning van Christus in het vleesch, werd volkomen, tijdens, onder Conftantijn, het heidendom als godsdienst des Romeinfchen Rijks werd afgefchaft. Men kan dit zelfs bij GIBBON vermeld vinden. Het is wel waar, dat ten gevolge der algemeene twijfelzucht, die vooral de Epicurifche Philofophie had te weeg gebracht, de Orakels reeds ten tijde van Cicero veel van hun gezag verloren hadden; doch deze, zoo min als de afgoderij zelve kon worden uitgeroeid door eene leer die niet uit God was, en door geene Goddelijke kracht werd gefchraagd.

wereld verbant, zoo laat zich niet licht bevroeden, waar men dezelve aannemen of toeftaan zal. Ook ontbreekt het hedendaags niet aan menfchen, die de kwalen der bezetenen, van welke men in het N. T. leest, alleen aan een licht-trefbaar zenuwgeftel of eene verhitte verbeelding toefchrijven. Doch het is ons doel niet, om hier bepaaldelijk te bewijzen, dat die bezetenheid aan den duivel en zijne engelen (de booze geesten, δαιμόνια) door den Heiland en zijne Apostelen blijkbaar fteeds wordt toegekend, overmits men dit toch niet kan loochenen, zonder den Heer en zijne discipelen, of van dwaling, of van gemeenfchap met en oogluiking voor de dwaling van anderen te befchuldigen (*).

Het Oude en Nieuwe Testament geven ons twee met elkander zeer overeenkomftige voorbeelden, het een van Kananitifche, het ander van Griekfche raadpleging met waarzeggende geesten; waarbij het fchier onmogelijk is de werking en den invloed van den Vorst der duisternis niet te erkennen: te weten, in 1 Samuel XXVIII. v. 7. en Hand. XVI. v. 16, of: in de vrouw te Endor, en de dienstmaagd te Philippi, die beide een *waarzeggenden geest* hadden; waardoor zelfs de laatfte *haren Heeren een groot gewin toebracht met waarzeggen* (†). De booze geest die in het geval des O. T. een *geest der waarzegging* genoemd wordt, heet in het Nieuwe een *Pythonifche geest* (§); en de verrukking of verbazing (ecftafis) waarin deze de genen die zich aan hunnen invloed onderwierpen, bracht, komt geheel overeen met die van de orakeltolken der heidenen, zoo treffend door den dichter befchreven:

Toen ze aen den ingangh van den grooten tempel quaemen,
Sprack deze maeght: 't is tijdt, godt om befcheidt te praemen,
Om 't noodlot te verftaen: »*Ziedaer de godt, ziedaer!*"
Zij kreegh, terwijl ze voor de deur met dit gebaer
Dit fprack, het eene kleur op 't ander, en haar wezen
En aenghezicht verkeerde, en al heur hairen rezen.
Zij hijght naer heuren aem, wordt fel van dolle zucht
Bercên, fchijnt grooter, en van Godt Apol bevrucht
Spreeckt nu niet menschlijk meer (**). —

Deze bezetenheid heeft ook niet weinig overeenkomst met die van Koning Saul, toen God hem aan eenen boozen geest had overgegeven (††); en met die vreesselijke fcheuringen en trekkingen, welke de bezetenen kwelden van welke in het N. T. wordt melding gemaakt, en die alleen door het goddelijk vermogen van den Zaligmaker, met het uitvaren der booze geesten (démonen) ophielden; waarom dan ook het uitdrijven van den Pythonifchen geest der waarzegging, van welken wij zoo even fpraken (Hand XVI. v. 16), geheel op ééne lijn wordt gefteld met het uitwerpen van booze geesten, van hetwelk de Heiland en zijne Apostelen ons zoo vele voorbeelden geven, en waartoe deze van hunnen Heer een bijzonderen last en gezag hadden ontvangen (Matth. X. v. 1). Daarom ook is het, dat de Apostelen zeggen, dat de heidenen, hetgeen zij den afgoden offeren, aan zulke booze geesten (démonen) offeren (1 Cor. X. v. 20).

Door deze werkingen bootfte de Satan op eene onheilige wijze en ter verleiding en verderving van den mensch, van ouds her de geestverrukking der ware profeten Gods na (*). Deze werden door de kracht van Gods Geest in een hoogeren levenskring opgevoerd; met hunne verftandelijke bewustheid week ook die hunner uiterlijke zinnen terug; het vermogen om hemelfche dingen te aanfchouwen werd levend in hunne ziel, die van hare aardfche kluisters vrij, als een fpiegel het affchijnfel der Goddelijke waarheid opnam en terug gaf. De buitengewone lichaamlijke toeftand waarin zij hierdoor werden gebracht, kwam voort uit de worfteling van hun menfchelijk gevoel, tegen de hoogere kracht; een ftrijd die met den zegepraal der laatstgenoemde in rustige kalmte eindigde. Bij de heidenfche waanprofeten daarentegen had geen *boven*natuurlijke maar een *on*natuurlijke toeftand plaats, waarin de lagere dierlijke en zinnelijke werkingen (door een demonifchen invloed verfterkt) de verftands-vermogens bemachtigden, en niet tot rust, maar tot volkomen *woede* geleidde (†).

Dit gevoelen is zeer beftaanbaar met het feit, dat er door de orakelpriesters en priesteresfen veel, zeer veel bedrog en logen gepleegd en gefproken is. Wij weten toch dat de duivel *de vader der logen* is; en al wat list en valschheid, vooral tot 's menfchen ondergang en verderf mag geheeten worden, is het bedrijf van hem, die een menfchenmoorder was van den beginne (§). Ook de Heilige Schrijver van de boeken der Chroniken geeft ons in het XVIII[e] Hoofdftuk zijns 2[en] Boeks, vs. 20, 21. (niet in een gedicht, maar in een ftellig historisch verhaal) een duidelijk voorbeeld, hoezeer de booze geest er op uit is, om door bedrieglijke orakelfpreuken den mensch van het fpoor van Gods wil en wetten af te brengen. Ttreffend benoemt de Apostel zulk bedrijf, de *listige omleidingen* (μεθοδείαι) *des Satans*. Zeer eigenaardig zegt daarom ergens een Nederlandsch geleerde (**): »Indien ook al eenige orakelen door het bedrog

(*) In het opftel *Gods woord de waarheid* in ons 10[e] Nummer hebben wij dit punt nader behandeld.

(†) Men moet hierbij niet uit het oog verliezen, dat die onbeftemde beteekenis van *geest* en *geesten* welke men hedendaags foms in de zamenleving aan deze woorden hecht (*er heerscht in deze of die ftad een goede of kwade geest, een geest van gehoorzaamheid, wederfpannigheid, vaderlandsliefde, vredelievendheid*, enz.), aan den Bijbel niet eigen is. De H. Schrijvers hechten aan die woorden doorgaans het denkbeeld van een perfoon of perfonen, hetzij dan van menfchelijke of bovenmenfchelijke natuur. Zie b. v. 1 Petr. III. v. 19.

(§) אֵשֶׁת בַּעֲלַת־אוֹב en παιδίσκη ἔχουσα πνεῦμα Πυθῶνος.

(**) Virgilius, *naar Vondels vertaling*, VI[e]. Boek.

(††) I Sam. XVI. v. 14, 15.

(*) Tertullianus, (*in Apologet.*) maakt onderfcheid tusfchen deze *ecftafis* en de *mania*, welke hij de bezetene logenprofeten toefchrijft, en welke wij boven mede *ecftafis* noemden. Niet ten onrecht: de afleiding der Griekfche benaming eens waarzeggers (μάντις van μαίνω) bevestigt het voldoende.

(†) Zoo omtrent drukt zich Hengstenberg uit, in zijne *Christologie des A. B.* Th. I. S. 297.

(§) Joann. VIII. v. 44.

(**) Vossius, bij Moreri, in v. *Oracles*.

van verholen priesteren gegeven zijn, zoo volgt daaruit nog geenszins dat er geheel geene zouden geweest zijn die door de booze geesten gegeven werden, om zulken die ze raadpleegden te bedriegen en te verleiden; en waren er dikwijls dubbelzinnigheden in, dat is omdat ook de duivelen niet alwetend zijn, en omtrent het toekomſtige in hun vooruitzichten evenzeer aan dwaling onderhevig zijn als menſchen; waardoor zij dan, wanneer de gebeurtenis anders dan zij vooruitzagen voorviel, het orakel verdraaiden en verwrongen naar de uitkomst (*)".

Het is wel zoo, dat wanneer in *dezen* tijd de Christen vele zulke in de H. S. en de innige zelfbewustheid der geloovigen van alle Eeuwen diep ingedrukte overtuigingen belijdt, hij den blaam van bijgeloovigheid even min kan ontgaan, als de Hervormers in den hunne de beſchuldiging van ongeloovigheid. Doch deze blaam mag niemand van het uitſpreken eener nuttige waarheid terughouden. Het is toch eenmaal het lot des Christens, dat hij met den heerſchenden geest der wereld niet kan zamenſtemmen. Zijn geloof wekt in tijden van ongeloof *noodzakelijk* den ſchijn van bijgeloof, gelijk het in de eeuwen van overgeloof het voorkomen van ongeloof *moet* hebben. Er behoort altoos moed toe om tegen heerſchende vooroordeelen op te komen; doch dit doende mag men zich met de overeenſtemming met geloovigen van andere tijden bemoedigen; en deze zeker verſterkt allerbijzonderst het gevoelen aangaande de werking van *den Overſte dezer wereld in de kinderen der ongehoorzaamheid*, ook vooral onder de heidenen.

Zoo blijkt dan ten klaarſte, dat toen de HEERE onder Israël deze duivelachtige waarzeggerij op doodſtraffe verbood, dit niet was om eene bloote inbeelding van bijgeloof, maar om de verfoeielijke gemeenſchapsoefening met den vijand van God en menſchen; die ook zelf de bron en oorzaak van alle afgoderij zoo wel als van bij- en ongeloof beide is; en die nooit beter zijn ſpel verbergen kan, dan wanneer hij, of in de gedaante van eenen Engel des lichts verſchijnt, of den menſchen tracht wijs te maken, dat hij ganſchelijk niet beſtaat. Het eerſte heeft hij in de oude wereld; het laatſte in onze dagen te werk geſteld. Doch wij, wie de Heer heeft leeren bidden: *Vader! verlos ons van den booze;* wie de Apostel des Heeren heeft gewaarſchuwd: *Zijt nuchteren en waakt, want uw tegenpartij de duivel gaat om als een brieſchende leeuw, zoekende wien hij zoude mogen verslinden;* erkennen wij hem onder beiderlei vermomming. Het voorbijzien van den booze in de oude Historie is dáárom gevaarlijk, wijl het ons jegens zijnen invloed in de hedendaagſche gebeurtenisſen meer zorgeloos maakt. En echter, de tijd is aanſtaande, waarin, zoo het mogelijk ware, zelfs de uitverkorenen zouden verleid worden (Matth. XXIV. v. 22).

(*) Men vergelijke over dit onderwerp den uitmuntenden ROLLIN, in zijne *Hist. Ancienne*, Tom. V. p. 22—42.

GEDACHTEN OVER DEN GODSDIENSTIGEN TOESTAND VAN ONS VADERLAND.

Wij ſpraken in een onzer laatst verſchenen artikelen over den Godsdienstigen toeſtand van Frankrijk. Wanneer wij dien van ons Vaderland daarmede vergelijken, dan is het ontegenſprekelijk, dat wij ons in het bezit van menig voorrecht boven deze onze met den ongoddelijken geest dezer eeuw gantsch vereenzelvigde naburen wel mogen verheugen. Minder gunstig zoude in vele opzichten de vergelijking met andere Christenlanden uitvallen. Doch al ware dit ook anders, zoo zoude nog de ſtof des roems niet groot zijn in eenen tijd, waarin alle banden, die kerken en maatſchappijen plachten te zamen te ſnoeren, openbaar geſcheurd, of heimelijk losgemaakt worden; in eenen tijd, waarin ieder nieuwe Staatkundige gebeurtenis, ieder nieuw uitkomend geſchrift getuigenis geeft tegen den ontchristenden staat der Europeeſche wereld; waarin praktikale zoo wel als ſtelſelmatige onverſchilligheid de plaats heeft ingenomen van allen ijver voor God en Zijne waarheid, Christus en Zijne eere; en waarin de *van God geordineerde Macht* verloochend wordt voor denkbeeldige *volksſouvereiniteit*, of materieele *algemeene orde;* Christelijke nationaliteit voor philanthropiſche vrijzinnigheid; het gewicht eener eeuwigheid voor het geen hedendaagsch de leus van volken en huisgezinnen, kleinen en grooten, ſchijnt geworden te zijn: *levensgenot!*

Men zoude zich zeer bedriegen, indien men meende, dat de overblijfſelen van beter dagen, die ongetwijfeld in Nederland (als in een oudtijds van Christendom en Hervorming doortrokken Staat) in vele opzichten aanwezig zijn, dit ons dierbaar Vaderland voor alle gemeenſchap met den ſtraks beklaagden afval hebben bewaard. Even onderſcheidenlijk als die overblijfſelen van voorvaderlijke Godsvrucht en zegen onder onze natie aan te wijzen zijn, even kenlijk (misſchien door de tegenſtelling des te kenlijker) openbaart zich ook de ontzettende, verwoestende en ondermijnende invloed van den Tijdgeest, in alles wat wij ook hier te lande voor oogen hebben, en zich ontwikkelen zien. Wij wenſchen kortelijk naar den aart van ons beſtek te dezer plaatſe, den toeſtand en invloed van de Godsdienst in ons Vaderland in een drieledig opzicht te beſchouwen; dat is, het *nationale, kerkelijke* en *individueel-geestelijke.*

Men behoeft ſlechts weinig van de geſteldheid onzes lands en volks zedert de vestiging der gezegende Kerkhervorming te weten, om bij den eerſten oogopſlag, de verregaande en diep beſchamende afwijking van het tegenwoordige geſlacht, als Christennatie, te bemerken. Eenige weinige voorbeelden mogen hier ter herinnering volſtaan. Is het niet een veel beteekenend kenmerk van den invloed van het Christendom in een land, wanneer de dag des Heeren door deszelfs bewoners afgezonderd geheiligd, althands geëerbiedigd wordt? Doch hoe bedroevend is niet hetgene te dezen opzichte in onze dagen, bepaaldelijk in onze groote of aanzienlijke ſteden, wordt waargenomen! Het openen van winkels, het ver-

menigvuldigen van openbare tuinen en buitenvermaken, zelfs van schouwburgen en vertooningen op den Rustdag, gaat de evenredigheid ver te boven, die men zich daaromtrent nog uit de bijwoning van den openbaren Godsdienst op dien dag (hoezeer dan ook deze door meer dan eene oorzaak verachterde en verslaauwde) zoude mogen voorstellen. Men behoeft waarlijk geen strenge Voetiaan van den ouden dag te zijn, om met droefheid te erkennen, dat, zoo ooit en ergens, zeker wel in beduidende plaatsen van ons vaderland, door huisgezinnen en bevolkingen, aanzienlijken en geringen, de Zondag ten meesten als een *zondedag*, niet dan bij enkelen als een dag van *heilige verlustiging* wordt beschouwd.

Hetzelfde verval is niet minder in het oog loopend met betrekking tot de Biddagen. Het Evangelie heeft zeker den alouden Israëlitischen zoo wel afzonderlijken als openbaren Biddag geenszins afgeschaft, maar veeleer met alle geestelijke en zedelijke inzettingen van het Oude Testament in zich over- en opgenomen (Hand. XIII. v. 2. 1 Cor. VII. v. 5. enz.). De Hervorming, dien overeenkomstig, heeft wel het misbruik der eigenwillige Roomsche dienst ook te dezen aanzien aangetast, en in den wortel afgesneden, maar geenszins de zaak zelve willen afschaffen. Protestantsche Kerken en Staten schreven in vroeger tijd, ten allerminsten jaarlijksch, openbare het zij nationale of kerkelijke Biddagen uit. Nergens werd hiervan de zegen overvloediger ondervonden dan in ons op het fundament der Hervorming gegronde Vaderland, hetwelk zich tegen zijne verdrukkers en benaauwers gewoon was allereerst met *deze* wapenen te weeren, en alwaar het houden van talrijke Biddagen in het nationaal bestaan als ingeweven was. Wat zien wij daarentegen in onze dagen? Ter naauwernood konden de dreigende houding van half Europa tegen ons, en eene verschriklijke ziekte over ons gekomen, hier eene schaduw van nationalen Biddag te weeg brengen, die, toen de nood geweken was, zelfs van geenen Dankdag werd gevolgd! Ook in dit opzichte dan gaat Nederland met den stroom eener van God en Zijne dienst afkeerige eeuw maar al te kennelijk mede.

Doch ook in het huisselijk, zoowel als openbaar leven der natie toont zich duidelijk dat zelfde smertelijk verval. Bij den hoeveelsten is die eertijds hier zoo algemeene huis-godsdienst met kinderen en dienstboden, nog in gebruik en eere, waarop de vaderen zoo veel prijs stelden, waarop, wederom overeenkomstig het bevel van Gods Woord, de zuivere hervormingsleere zoo bepaaldelijk aandringt? Wat is er, over het geheel, van gezette Bijbellezing in de huizen en op de scholen, van grondige oefening van kindsbeen aan in de leere der Waarheid, onder ons juist in dien weg eertijds groot geworden volk overgebleven? Waar is de Christus belijdende Godsvrucht, wáár de praktikale eerbied voor God en Zijn Woord, Regeering, en Voorzienigheid, die in alle openbare en burgerlijke handelingen voorzat; in de kantoorboeken onzer Kooplieden, zoowel als in de plakaten onzer Overheden zichtbaar was?

Van de ook in het gebied van kunst en wetenschap heerschende vervreemding van het Goddelijke, het Bijbelsche, het geestelijke beginsel spreken wij hier niet eens; van het ziel- en zin-verdervend vergif, dat door middel der *Lectuur*, ten gevolge derzelfde verwijdering van de eenige Bron van leven en wijsheid, aan eene onbedachtzame menigte ingestort, door zoo vele harten en verstanden van jongs af ingezogen wordt, hebben wij reeds in deze bladen (*) een woord gezegd. Hoe moet het niet een iegelijk onder ons, die Godsdienst en Vaderland lief heeft, ter harte gaan, openlijk in de dagbladen de gevaarlijkste en schandelijkste Fransche en Engelsche schriften van den dag, bij gantsche reien, en onder de verlokking van goedkoopen prijs en sierlijken druk, aan de zinlijke leeslust van een talrijk algemeen te zien aanbieden! Mocht men toch besessen, hoe door dergelijke gifverspreiding de weg der thands zoo gevreesde omwentelingen wordt toebereid! mocht men zich aan de voor oogen staande voorbeelden spiegelen; de reeds ontfangene les niet vergeten hebben! Waarlijk! onder den invloed van Fransche Staatkunde niet slechts, maar veel meer van Fransche begrippen snelde Nederland steeds den afgrond te gemoet. En toch! hoe beduidend is niet op nieuw die invloed geworden zedert de kortstondige en gedeeltelijke ontwaking die de gebeurtenissen van 1830 en 1831 te weeg brachten. Hoe wordt ons volk, hoe worden onze hoogere, en van daar noodwendig onze mindere standen onder vreemden, zoogezegd liberalen, in den grond meer en meer Godverzakenden invloed gebracht! Wie zal in onze groote steden, Amsterdam, Rotterdam, den Haag, de ontzettende vermenigvuldiging ontkennen van openbare verstrooijingen en uitspattingen, schouwburgen (hedendaags op voorbeeldelooze wijze aan het uitvaagsel der menschlijke verbeeldingskracht dienstbaar), hart en geest verpestende spelen en vertooningen, danspartijen bij dag en bij nacht, romans- en vlugschriftenlezing, ijdele modes en manieren, uithuizigheid en allerlei lichtzinnigheid en onheiligheid? De klachten over het diep verval, en toenemende zedeloosheid der dienstboden zijn algemeen. Maar aan *wie*, en aan *wat* die te wijten zijn, wordt over het hoofd gezien, en het gebrek aan waarachtige Godsdienst, aan de kennis en opleiding in de leere des Heeren, als oorzaak noch erkend, noch zelfs bij de groote menigte beseft. En evenwel! zal men een boom planten, en zich verwonderen dat hij vruchten geeft naar zijnen aart? zal men den breeden weg steeds meer verwijden, bestraten, versieren, en zich verwonderen, dat alle standen des volks derwaarts henen stroomen? Voorwaar! alle deze door niemand ligt miskenbare verschijnselen geven ons een treurig denkbeeld van deszelfs godsdienstigen toestand, *nationaal*.

Doch nu, *kerkelijk!* Is wellicht het heiligdom van de besmetting zuiver gebleven, en zijn alleen de voorhoven door de gemeenschap met den afval der eeuw verontreinigd geworden? Zijn wellicht nog onze aloude Hervormde Kerken hetgeen zij waren in de dagen der

---

(*) Men zie ons Nummer 12.

Vaderen, bewarende het getuigenis van God en Zijn Woord, belijdende en verkondigende den gantfche Raad der verlosfing van zondaren door Christus, waarfchuwende alles wat onder haar bereik is, van den *toekomenden toorn*, vermanende kleinen en grooten tot bekeering, Overheden, Richters, en onderdanen, om *den* HEERE *te dienen met vreeze; te voet te vallen den Zoon, op dat Hij niet en toorne?* Immers deze was van ouds de roeping van Christus Kerk en Zijne dienaren, in het midden der volken naar Zijnen Naam genoemd, even zoo wel als die van Israëls Propheten, en de bedienaars van het heiligdom des O. Testaments. Overeenkomftig deze roeping waarfchuwden dan ook, zeer bijzonder in ons Vaderland, de Leeraren niet alleen op de predikftoelen en bij de huizen tegen de heerfchende zonden en uitfpattingen, maar ook in wettige kerkvergaderingen vereenigd kweten zij zich evenzeer van hunnen heiligen last door het eerbiedig maar getrouw vermanen van de Overheid tot hare plicht der voedftering en befcherming van de gemeenten van Christus, en der weering, voor zooveel haar ampt, gezag, en invloed medebracht, van ergernisfen en godloosheden onder het volk. Hoedanig het met dit gedeelte der herderlijke roeping in onze dagen èn elders èn hier te lande gefteld is, weet ieder. Even weinig als de Staat zich als een Christenftaat meent te mogen gedragen, of te moeten befchouwen, even zoo weinig achten zich ten meesten de Protestantfche Kerkelijken naar het voorbeeld hunner aloude voorgangers, en der heldhaftige Hervormers, aan de plaats gefteld van Israëls Propheten, om de rechten des HEEREN te verkondigen zoowel aan de natiën en hare Regeerders, als aan de gemeenten zelve.

Doch ook blootelijk ten opzichte van deze laatften, hoedanig is de prediking van het Evangelium van Christus, hoedanig de bewaring van de panden der Hervorming in onze Nederlandfche Gemeenten en de kerkelijke lichamen, die het opzicht over dezelve in handen hebben, in onze dagen? Om dit te beoordeelen, vragen wij natuurlijk allereerst, in welke betrekking of verband de openbare verkondiging, onderwijzing, regeering onzer Gereformeerde Gemeenten (want het is op deze bepaaldelijk dat wij overeenkomftig de inrichting van dit Blad het oog hebben) tot derzelver oorfpronklijke Belijdenisfen ftaat. Niet dat wij de letter dier belijdenisfen als zoodanig, ten regel zouden ftellen van het geloof of van de prediking in de Gemeenten. Het zijn de waarheden, uit Gods levendig en eeuwigblijvend Woord in die Belijdenisfen afkomftig en uitgedrukt, het is de Waarheid, die naar de Godzaligheid is, in die Belijdenisfen getuigd, van welke de getrouwe bewaring, de levendige verkondiging, de oprechte handhaving, of daarentegen de verwerping, minachting, verdraaijing, het kenmerk oplevert van een bloeienden of kwijnenden Kerkftaat. En wat zullen wij dan, volgens dezen richtfnoer, zeggen, na dat de jongfte rondgaande Brief der Algemeene Synode onzer Hervormde kerken aan de Leeraren, een zoo openbaar blijk en getuigenis heeft gegeven van den, om het minfte te zeggen, hoogstbedenkelijken toeftand waarin zich de Nederlandfche Gereformeerde Gemeenten te dezen opzichte bevinden?

Men vleie zich met geene inbeeldingen. Het is maar al te openbaar, dat met de dierbare grondwaarheden die het onderfcheidend kenteeken onzer Franfche, Geneesfche, Britannifche, Nederlandfche Belijdenisfen uitmaken, ook bij een aanmerkelijk gedeelte van Voorgangers en Gemeenten geweken is de wezenlijke kennis en prediking van dat eeuwig gezegende Hoofd en Fundament en Middelpunt van alles: CHRISTUS! CHRISTUS, zeggen wij, niet zoo als Hem de wijsheid der eeuw, het volle of gewijzigde Rationalismus der nieuwerwetfche Godgeleerdheid bevat, maar zoo als Hem voorftelt het Woord van God, als den *ons gewordenen wijsheid van Gode, en rechtveerdigheid, en heiligmaking, en verlosfing;* als den eeuwig levenden Leeraar van Zijne Kerk door den Heiligen Geest, als het verzoenend Gods Lam, als de voorbiddende Hoogepriester bij den Vader voor Zijn volk, als het beloofde Zaad van Abraham en David, Israëls Goël en Zijn Koning, der Gemeente uit alle talen en natiën Heiland en Heer, den Overfte der koningen der aarde, den Heerfcher der volken, den Richter der wereld, het *Zaad der vrouw* aangekondigd in het Paradijs, *God boven allen te prijzen in der eeuwigheid geopenbaard in het vleesch!*

Buiten de volle prediking en aanbiddende verheerlijking van dien levendigen Christus, kan er in de kerk geen leven, geen bloei, geen wezenlijke voortgang van Godsdienst en Godsvrucht zijn. Met alle eere, die den getrouwen in den lande toekomt, zij het ons geoorloofd recht uit te zeggen, dat het hieraan onze Vaderlandfche kerken in deze dagen over het geheel ontbreekt. De bloote vergelijking van het eerfte het beste Christelijk Gereformeerde gefchrift van den ouden tijd, met het meest nog daarnaar gelijkende van de predikwijze naar de hedendaagfche begrippen, bevestigt deze klacht onwederfprekelijk.

En hoe kan het anders? Onze Hoogefcholen, de kweekplaatfen onzer Herders en Leeraars, zijn in deze laatfte jaren al meer en meer door den invloed der Neologie uit Duitschland wel niet geheel en openbaar ingenomen, maar toch in meerdere of mindere mate als onder cijns gebracht, of beheerscht, of ondermijnd. En terwijl men op zommige der beduidendfte Hoogefcholen in dat Duitschland zelve met nieuwen ijver en kracht des geestes tot eene echte Kerkelijke, Bijbelfche, maar tevens door de jongfte worftelingen des te meer ontwikkelde en verlevendigde rechtzinnigheid te rug keert, blijft men zich hier te lande nog maar al te zeer verfchanfen in een foort van *juiste midden*, en denkbeeldige gematigdheid, waardoor alleenlijk bevorderd wordt de naam *van te leven, terwijl men dood is*, en de onbeftemdheid omtrent de wezenlijke gronden onzer gezegende Godsdienst aan allerlei dwaalbegrippen, afwijkingen, en verbasteringen het uitgeftrektfte veld ontfluit.

Niet weinig werkt hiertoe mede de aart zelve van ons Kerkbeftuur, als hetwelk nagenoeg geheel ingericht op den voet van eene wereldlijke *administratie*, het denkbeeld

van een geestelijk en levendig *lichaam*, *waarvan Christus het Hoofd en de Behouder is*, ten eenenmaal uitfluit. En dit is te meer openbaar, naar mate de ftrekking kenlijk is, die in alles bovendrijft, om vrede aan waarheid, rust aan levenswerkzaamheid voor te trekken; en alzoo noodwendig de leere van Hem, die *geene vrede bracht maar verdeeldheid* (Luc. XII. v. 51), ook in dezen tijd en in dit land liever voor die eener *fecte overal tegengefproken* (Hand. XXVIII) *en de wereld in roer ftellende* (Hand. XVII) gehouden, immers uitgekreten wordt.

Doch zoude er daarom in den lande geen levendig, geen geestelijk Christendom voorhanden zijn? Deze vraag brengt ons van zelve tot het derde en laatfte punt, dat wij hier wenschten te onderzoeken. Ongetwijfeld zijn er nog, door de genade van God, op Nederlands beide nationaal en kerkelijk grondgebied *goede dingen* overgebleven. Ongetwijfeld heeft God ook nog in dezen tegenwoordigen tijd aldaar zijne duizenden die geen knie gebogen hebben voor den Baal. En niet alleen dit, maar behalve een overblijffel, talrijker dan onder ons wellicht vermoed wordt, van een vroeger geflacht, hetwelk aan de Waarheid, gelijk die in Christus is, van harte toegedaan of genegen is, zoo mag men niet ontkennen, dat ons land ook in die nieuwe levensopwekking begint te deelen, welke bijna overal in Europa (om van America hier niet te gewagen) midden onder den afval des tijds zich zoo kenlijk openbaart en uitbreidt. Meer en meer worden op nieuw onder ons, vooral bij het opkomend geflacht, oogen door Gods vrijmachtige genade geopend voor de kennis, harten voor de geloofsgehoorzaamheid der Waarheid, zielen *van de duisternis bekeerd tot het licht, en van de macht des Satans tot God!* Op nieuw wordt onder ons in meer dan eene taal, zoo wel als in de Vaderlandfche zelf, de naam, het kruis van Christus beleden, bij monde, bij fchrifte verkondigd *tot zaligheid eenen iegelijk die gelooft*. Van dag tot dag neemt het getal toe der genen, die aan de gruwelen, de begoochelingen, de wijsheid der eeuw, en eindelijk ook aan zich zelven, van wege de zonde en de ellende door de zonde, eenen walg beginnen te hebben, en naar eene andere gerechtigheid, naar eene hoogere, eene zaligmakende waarheid beginnen te vragen. Van uit alle ftanden, geringe en aanzienlijke, verheffen geletterden en ongeletterden hunne ftemmen, om te getuigen tegen het antichristendom en onchristendom onzer dagen, om te getuigen van het *even dierbaar geloof*, dat ook hun van de vaderen overgeleverd, dat ook hun van God gefchonken werd. Van uit het midden zelve der geordende Leeraren en Herders in de Vaderlandfche Gemeenten zijn er opgeftaan, en zullen er nog meerder opftaan, om dit getuigenis door het hunne openbaar te onderfteunen en te bekrachtigen. Daar wordt wederom in de Waarheid belang gefteld, als waarheid, als waarheid voor de eeuwigheid. De gevoelens van velen worden openbaarder; een tot het leven in de Kerk van Christus onmisbare ftrijd is aangebonden; en de voller ontwikkeling van alle deze verfchijnfelen fchijnt dagelijksch op handen te zijn. Doch ook bij en in dat alles, wat ftoffe overal van fchaamte, verootmoediging en belijdenis van fchuld! Wat al bijkomftigheden, zoo al niet ergernisfen, die de gemeenfchap en vooruitgang der belijders van Christus eere en fmaadheid nog belemmeren! Wat klove nog veelal tusfchen degenen die *het eerfte huis* binnen Nederlands Israël zagen, en het jonger geflacht, dat wellicht geroepen werd tot den opbouw van *het tweede* en *mindere* (Ezra III. v. 12, 13)! Wat oneenigheden hier en daar over onwezenlijke punten! Wat onverfchilligheid dikwijls voor wezenlijke! Wat gebrek aan liefde jegens de broederen, en jegens allen! Wat gebrek bij de meesten (Christenen! broeders! mochten wij het met tranen belijden voor onzen Heer!) aan vrijmoedigheid, aan vastigheid, aan oprechtheid met voorzichtigheid, aan vurigheid van geest, aan tederheid en innigheid van hart en wandel! Wat gebrek vooral ook hier in de kennis, de belijdenis, de verkondiging van Christus en Zijne volheid! Wat al menfchelijke ftellingen en bevindingen dikwijls aan de verklaringen van Gods Woord, de getuigenisfen van Gods Geest, voorgetrokken! Wat in de plaats ftelling zelfs van echte, geestelijke, en geheiligde bevinding aan of nevens Hem, die alleen alles en in allen zijn wil en kan, Jefus Christus, onze Heere! En toch — laat ons *den dag der kleine dingen niet verachten!* Wat God begonnen heeft onder ons, in ons te werken, dat zal Hij voleindigen tot op den grooten dag. Zie daar de eerfte, de wezenlijkfte aanleiding van hope voor Nederlands toekomst als Christenvolk in het midden van wat tijden ook zich bereiden om ons heen! — Hier dan ook eindigen wij onze befchouwing van den Godsdienftigen toeftand van ons Vaderland, met het voornemen, om in een volgend ftuk het een en ander in het midden te brengen over den eenigen weg en de daarmede beftaanbare middelen, door en van welke nog voor Nederland de zegen van herftel en bewaring zoude mogen verwacht worden, te midden van dezen, voor Kerk en wereld allerhachelijkften tijd!

SPREUKEN.

Geene nederigheid, zonder de erkenning dat wij niet nederig zijn.

De Godsdienst is het eenige kruid dat de wetenfchap voor bederf bewaart.

DE MAISTRE.

Wie het leven des geloofs, der liefde, en des vertrouwens *mystiek*, en mystiek *onzin* noemt, heeft eene nieuwe lastering der oude waarheid uitgevonden.

* * *

Indien Jezus Christus een bloot mensch is geweest, zoo beftaat het grootfte gedeelte des Bijbels enkel in woordenpraal en overdrijving.

ERSKINE.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.